

Šiuolaikinė literatūros kritika: demokratizacijos iššūkiai

Contemporary Literary Criticism: The Challenges of Democratisation

DALIA SATKAUSKYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
satkauskyte@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6299-3288>

Santrauka: Straipsnio tikslas yra aptarti šiuolaikinės lietuvių literatūros kritikos formas bendresniame kultūrinių procesų kontekste. Dabartinė situacija, kurią vis dar linkstama apibūdinti kaip krizę, yra sąlygota ne tik nacionalinio literatūros lauko struktūros, istorinės raidos specifikos ar vietinės kultūros politikos, bet ir universalių veiksnių, tokių kaip profesionaliai literatūros kritikos veiklai apskritai būdingas episteminis, socialinis ir institucinis neapibrėžtumas bei vadinamoji kultūros demokratizacija, kurią ypač paspartino socialinių tinklų atsiradimas. Socialiniai tinklai suteikia galimybę vertinimus išsakyti visiems, išklubina nusistovėjusias kritinio vertinimo hierarchijas ir pagilina autoritetų krizę, o tai drauge su meritokratinio modelio įsigalėjimu žiniasklaidoje ir leidybos komercializacija sudaro sąlygas rasti naujiems kalbėjimo apie literatūrą būdams, arba vadinamajai neprofesionaliai literatūros kritikai. Remdamasi naujojo formalizmo teorija, aptariu pagrindines lietuviškos profesionalios ir neprofesionalios kritikos rūšis, jų galimybiškumą (*affordances*), numatantį kritikos kultūrinio ir socialinio panaudojimo būdus.

Raktažodžiai: literatūros kritikos krizė, profesionali literatūros kritika, neprofesionali literatūros kritika, socialinės medijos, galimybiškumas.

Abstract: The aim of this article is to discuss the forms of contemporary Lithuanian literary criticism in the context of more general cultural processes. The current situation, which still tends to be described as crisis, is brought about not only by the structure of the national literary field, the specifics of its historical development, or the local cultural policy, but also by universal factors, such as the epistemic, social, and institutional uncertainty that characterises professional literary criticism in general, and the so-called democratisation of culture, which has been accelerated by the emergence of social networks. The latter provide an opportunity for everyone to express their value judgements, disrupting the

established hierarchies of critical evaluation and deepening the crisis of authority. This factor together with the meritocratic model that has taken root in the media, along with the commercialisation of publishing policy creates the conditions for the emergence of new ways of talking about literature, or what is known as ‘non-professional literary criticism’. Drawing on theory of New Formalism, I discuss the main types of professional and non-professional literary criticism, and their affordances, which foresees the social and cultural uses of literary criticism.

Keywords: crisis of literary criticism, professional literary criticism, non-professional literary criticism, social media, affordances.

Literatūros ir rašytojo vaidmens, jo savivokos pokyčiai, literatūros kritikos modifikacijos Lietuvai atgavus nepriklausomybę, ypač pirmuoju jos dešimtmečiu, jau gana išsamiai aprašyti (Baliutytė 2000; Jakonytė 2005). Taip pat ne kartą diskutuota ir apie literatūros kritikos siaurąją prasme – ne akademinės, o vertinančios ir skaitomos platesnės visuomenės – krizę, siejant ją arba su posovietine situacija („Kritikos pauzė ypač buvo jaučiama dėl jos sureikšminimo sovietmečiu“; Baliutytė 2000: 136), arba su vietine literatūros lauko specifika (kultūros politikos problemomis, kultūros leidinių finansavimu, leidybos politika ir pan.)¹. Po kurio laiko svarstymai apie literatūros kritikos krizę prislopo, rašytojams aktyviau ėmus rašyti recenzijas kolegų knygoms, o vėliau atsiradus vienam kitam ryškesniam kritikos balsui (Virginijai Cibarauskei, Neringai Bunoriūtei, Elžbietai Banytei, Giedrei Kazlauskaitėi, Jūratei Čerškutei ir kt.). Šios kritikės ir kritikai iš dalies užėmė profesionalių literatūrologų vietą – pastarieji dėl mokslo politikos, nuvertinusios viešąją humanitarų veiklą, susitelkė akademiniam tyrimams². Svarstymai apie literatūros kritikos krizę tai susilpnėdavo, tai paaštrėdavo, tačiau buvo girdimi ir tebesigirdi kone visą nepriklausomybės laikotarpį. Jie buvo intensyvesni XXI a. 1-ą dešimtmetį, tačiau lygia greta formavosi nuomonė, kad tai, kas vadinama krize, yra tiesiog normali būklė, naujasis *status quo*³. Tarp šių dviejų pozicijų iki šiol svyruoja nuomonės apie lietuvių literatūros

1 Išsami XXI a. pradžios situacijos apžvalga pateikiama Gabrielės Gailiūtės straipsnyje „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“. Gailiūtė aptaria profesionalią ir vadinamąją neprofesionalią kritiką, kurios pagrindinės formos iki socialinių tinklų proveržio buvo tinklaraščiai (*blogai*) ir interneto komentarai. Daug kas nuo straipsnio parašymo laiko pasikeitė, pvz., taip ir neišliko „Kritikų klubas“ (Gailiūtė 2012).

2 Virginija Cibarauskė, Neringa Butnoriūtė formaliai galėtų būti laikomos kritikėmis akademikėmis (abi yra humanitarinių mokslų daktarės), tačiau abi jos sąmoningai pasirinko neakademinį darbą.

3 Šios pozicijos, pavyzdžiui, laikosi Giedrė Kazlauskaitė (Kazlauskaitė 2009).

kritikos padėtį, kuri pastaraisiais metais mažai tyrinėjama, ypač atsižvelgiant į pasaulyje vykstančius kultūrinius procesus (jei neskaičiuosime kartkartėmis viešojoje erdvėje išskylančių svarstymų ar socialiniuose tinkluose įsižiebiančių konfliktų). Tad vienas iš šio straipsnio tikslų yra aptarti naujausius lietuvių literatūros kritikos pokyčius kaip bendresnio kultūros demokratizacijos proceso, būdingo visam Vakarų pasauliui, dalį.

Negausiai, bent jau akademinio lygiu, Lietuvoje diskutuota ir apie tai, kokį poveikį literatūros kritikos situacijai, jos formoms ir statusui turėjo komunikacinių kanalų pokyčiai, naujų medijų (pirmiausia socialinių tinklų) atsiradimas, labiausiai dėl to, kad tai sąlygiškai naujas reiškinys.

Išsamiausiai XXI a. lietuvių literatūros kritikos situacija tyrinėta dviejose daktaro disertacijose (apgintose 2016 m.): Eugenijos Valienės „Grožinės literatūros recenzija Lietuvoje XXI amžiuje: komunikacinis aspektas“ (Valienė 2016) ir Gabrielės Gailiūtės-Bernotienės „Skonio politika nepriklausomoje Lietuvoje: literatūros tekstų kritika ir leidyba“ (Gailiūtė 2016). Disertacijų autorės aptaria ir literatūros kritikos internetinėje erdvėje ypatybes. Valienė užsimena apie medijų keliamas literatūrinės komunikacijos problemas, tačiau daugiausia gana paviršutiniškai analizuoja komunikacines prielaidas pačiuose recenzijų tekstuose (t. y. aptaria formalią recenzijų struktūrą ir stilių). Į Gailiūtės akiratį patenka gerokai sudėtingesnės problemos: skirtingų skaitytojų grupių, taip pat ir literatūros kritikų, arba, kitaip profesionalių skaitytojų, skonio sprendimai, jų susiformavimo sąlygos bei santykiai su kitomis skonio grupėmis. Tyrinėtoja bene pirmoji Lietuvoje imasi analizuoti vadinamųjų paprastų, arba neprofesionalių, skaitytojų skonį, kuris šiandien dėl socialinių tinklų jau yra tapęs svarbia rinkodaros priemone knygų leidybos versle ir įsiterpęs į literatūros kritikos erdvės struktūrą. Taigi kitas straipsnio tikslas – aptarti šią struktūrą, pirmiausia jos veikėjus ir jiems būdingus galimybiškumus (angl. *affordances*). Kaip viena pagrindinių teorinių atramų, naudojuosi vadinamąja naujojo formalizmo teorija, pagal kurią literatūrinės formos talpina savyje tam tikras galimybes (*affordances*), numatančias formų socialinio, politinio panaudojimo būdus ar veikimo viešojoje erdvėje trajektorijas, tačiau bandau šią teoriją pritaikyti ne literatūros formoms, o literatūros kritikos rūšims bei pačių kritikų pozicijoms kultūros ir socialiniame lauke⁴.

4 *Affordance* terminą skolinuosi iš Caroline'os Levine'os, vienos iš naujojo formalizmo atstovių, knygos *Formos* (Levine 2015). Dėl šio termino vertimo į lietuvių kalbą dar nėra susitarta, jis verčiamas įvairiai: galimybiškumas, tinkamumas, polinkis ir pan. Levine'a teigia

Nauja sena krizė?

Giedrė Kazlauskaitė, mėgindama dekonstruoti mitą apie lietuvių literatūros kritikos krizę, teigia negalinti „prisiminti jokių istorinių laikų, kai kritikos būklė buvo geresnė“ ir iki šiol tebesitęsiantį kalbėjimą apie blogą kritikos padėtį sieja su „nacionaliniam charakteriui būdingu saviplakos instinktu“ (Kazlauskaitė 2009). Pritarčiau, kad tam tikrais aspektais literatūros kritikos situacija nepriklausomoje Lietuvoje ne pablogėjo, o pagerėjo: „vargu ar galime vadinti nuosmukiu laikotarpį, kuris nepasižymi nei cenzūra, nei terminologijos nebuvimu, nei paties reiškinio išnykimu ar bent tokia grėsme“ (Kazlauskaitė 2009). Lietuvių literatūrologai, arba, kaip toliau vadinsiu, akademiniai literatūros kritikai, nors ir nesukūrė pasaulinio garso teorijų, savo tyrimuose geriau ar blogiau remiasi tomis pačiomis teorijomis ir naudojasi tais pačiais metodologiniais įrankiais, o ir apskritai literatūros kritika patiria tuos pačius iššūkius, kaip ir visas Vakarų pasaulis. Šie iššūkiai yra tokie: mažėja kultūrinei spaudai ir platesnio spektro žiniasklaidai rašančių profesionalių kritikų, žiniasklaida vis mažiau publikuoja literatūros kritikos⁵, šias funkcijas perima socialiniai tinklai, kuriuose radikalai keičiasi rašymo apie literatūrą būdas ir vertinimo kriterijai, o profesionalūs kritikai liaujasi buvę pagrindiniai literatūrinio skonio formuotojai, tarpininkai tarp knygos ir skaitytojo, nors dar tebėra, tik neaišku, ar ilgam, literatūros lauko „vartų saugotojai“ (*gateskeepers*). Ar tai normali situacija, kviečianti persvarstyti tam tikrų kultūrinių veiklų, taip pat ir kritikos, vaidmenis ir formas, ar tai yra literatūros kritikos pabaigos pradžia, kaip teigia Rónónas McDonaldas knygoje provokuojančiu pavadinimu *Kritiko mirtis* (McDonald 2007)?

Daugelio tyrinėtojų nuomone, literatūros kritikos situacija demokratinėse visuomenėse jau seniai nėra tvirta ir stabili dėl daugelio priežasčių, ir viena iš jų yra kritiko padėties paradoksalsumas. Jei remsimės Pierre'o Bourdieu literatūros

konceptą pasiskolinusi iš dizaino tyrimų, tačiau jis plačiai vartojamas daugelyje humanitarinių ir socialinių mokslų sričių ir yra susijęs su vadinamuoju daiktiniu posūkiu, kurio vienu pradininkų laikomas prancūzų sociologas ir filosofas Bruno Latour'as, išplėtojęs veikėjo-tinklo teoriją, apimančią ir vadinamuosius nežmogiškus veikėjus. Problematikos ištakų ieškoma dar anksčiau, fenomenologinėje filosofijoje (žr. Jonkus, 2015). Straipsnyje terminus *galimybės*, *tinkamumas* ar *polinkis* vartosiu sinonimiškai, priklausomai nuo konteksto.

5 Lietuvoje šiuo požiūriu padėtis gal net gerėja, jei kol kas paliksime nuošalyje kai kurias problemas: kultūriniai leidiniai nuolat spausdina knygų apžvalgas ir recenzijas, probleminius straipsnius ir diskusijas, dalį jų perpublikuoja didieji internetiniai portalai, tokie kaip lrt.lt ar 15min.lt.

lauko teorija, kritikas yra veikėjas, kuris labai svarbus „iššventinant“ autorių į šį lauką, t. y. jis lemia pripažinimą, kad šis kūrinys yra grožinė literatūra, o jo autorius – rašytojas. Nerecenzuota, kritikų nepastebėta knyga lieka literatūros lauko paribyje, jei iš viso į jį patenka. Kritikai labai svarbūs ir struktūruojant lauką: nustatant centro ir periferijos zonas, autonomini (aukštojo, elitinio meno) ir heteronomini (populiariojo, komercinio meno) polių. Kitaip sakant, kritikas pagal savo kultūrinę ir socialinę paskirtį rašo apie kūrinio vertę, tačiau iš to ir kyla jo veiklos episteminis neapibrėžtumas. Šiandien neretai teigiama, kad estetinių sprendimų sąlygoja idiosinkretinis skonis, tad kūrinio vertė suvokiama kaip subjektyvus, nepamatuojamas dalykas, o iš tokios prielaidos kyla radikali nuomonė, kad literatūros kritiku gali būti bet kas, kas apie perskaitytą knygą viešai išsako savo nuomonę (Chong 2020: 17). Tad kuo profesionalių kritikų nuomonė svarbesnė ir svaresnė už kitas ir kodėl jį vis dar galima (jei galima) laikyti literatūros lauko „vartų saugotoju“? Kritiko nuomonės reikšmingumą turėtų kurti kultūrinis autoritetas, pasitikėjimas kompetencija, kriterijų sistemiškumas bei gebėjimas jais, o ne vien asmenine nuomone pagrįsti estetinės vertės sprendimą⁶. Tokiu pagrindu reikšmingumą kritikams pavyko išlaikyti nebent aukštojo modernizmo laikais, o vėliau, maždaug nuo 1968 m., ne vieno teoretiko laikomų postmodernizmo proveržio ir demokratinio liberalizmo pradžia, literatūros kritikų autoritetas smarkiai susvyravo (During 2012: 84) ir jų veiklos neapibrėžtumas padidėjo⁷.

Su tuo susiję du kiti neapibrėžtumai, kuriuos išskiria Philipa K. Chong: socialinis ir institucinis (Chong 2020: 58–133).

Socialinis neapibrėžtumas, anot Chong, kyla iš kritikų negalėjimo numatyti, kaip įvairios skaitytojų grupės (įskaitant ir pačius rašytojus) reaguos į jų vertinimus, ar šie apskritai sulauks kokio atgarsio, ar tai paveiks skaitytojus ir jų

6 Kaip teigia Simonas Duringas, kritikų argumentaciniai ginklai nuo aukštojo modernizmo laikų dažniausiai yra dėmesys: 1) literatūros kūrinio struktūrai, 2) literatūros tradicijai ir 3) naujoviškam rašymui palaikant arba transformuojant tradiciją (During 2012: 65). Šie kriterijai, viena vertus, konsoliduoja literatūros kritikų bendruomenę, kita vertus, ją suskaido, nes vertinimas šių kriterijų pagrindu gali labai skirtis (kas vienam / vienai atrodo tradicijos palaikymas, kitam ar kitai gali atrodyti jos išsekimas ir pan.) ir nepanaikina estetinio sprendimo subjektyvumo dėmens.

7 Lietuvoje literatūros kritikos raidos fazės yra kiek kitokios vien dėl 50 metų trukusios sovietinės okupacijos. Esminis lūžio taškas, pakeitęs kritikos vaidmenį, buvo nepriklausomybės atgavimas. Tačiau dabartinės literatūros kritikos situacija, kaip minėjau, yra labiau veikiamą bendrų kultūrinių Vakarų pasaulio procesų nei sovietinio paveldo, nors jo pėdsakų gal ir aptiktume.

vertinimus bei skaitymo pasirinkimus. Kitaip sakant, literatūros kritikas niekada nežino, ar jo veikla turės ilgalaikes pasekmes, ar prisidės prie rašytojo įvertinimo (ar nuvertinimo), ar liks efemerišku užsiėmimu. Prie to prisideda ir požiūris, kad literatūros kritika ir akademiniai literatūros tyrimai yra parazitinis diskursas, gyvuojantis ant literatūros kūno. Kaip tokio požiūrio pavyzdys Lietuvoje dažnai cituojamas Georgas Steineris, knygoje *Tikrosios esatys* pasiūlęs įsivaizduoti literatūros pasaulį be antrinio, parazitinio kritikos diskurso, kadangi visas menas pats savaime yra kritinis veiksmas, o santykis su juo gali būti betarpiškas (Steiner 1998: 8–14)⁸. Vis dėlto netrukus Steineris pripažįsta kritiko svarbą: „Ką gi be recenzento darytų savo pirmo romano autorius, pradedantis atlikėjas, anksčiau neeksponuotas dailininkas? Ne vienam baugščiam skaitinėtojiui pedagoginis kritinis piemuo gali būti didžiai vertingas“ (Steiner 1998:14). Knygoje pasiūlyta „susilaikymo fantazija“ skirta ne eliminuoti literatūros kritiką iš literatūros bendruomenės, o parodyti antrinio diskurso perteklių bei iškelti klausimus – koks turįs būti kritiko vaidmuo ir kokia literatūros kritika yra prasminga.

Rašytojų bendruomenės lūkesčiai, kurie dažnai sutampa su tuo, ką Steineris vadina kurtuazija, o kartais net tikėjimasis, kad kritikas bus literatūros tarnas ir reklamuotojas⁹, o ne piemuo (naudojuosi Steinerio pasiūlytomis metaforomis), šių lūkesčių nesutapimas su literatūros kritiko sau keliamais tikslais (jis dažniau suvokia save būtent kaip piemenį arba kaip jau minėtą „vartų saugotoją“) taip pat nemenkai prisideda prie kritiko socialinio neapibrėžtumo ir kuria įtampas, kurios neigiamo vertinimo atveju gali virsti atvirais konfliktais¹⁰.

Institucinis netikrumas susijęs su literatūros kritiko siaurąja prasme profesiniu neapibrėžtumu. Akademinis literatūros kritikas turi išlaikyti kvalifikacinį išbandymą, kurio pagrindinė forma yra apginta daktaro disertacija. Dirbdamas aukštojoje mokykloje ar mokslo tyrimo institucijoje, jis gali rinktis, ar užsiimti

8 Steineris ironiškai priduria, kad kritika labiausiai reikalinga „rūpestingai vidutinybei“.

9 Tokią poziciją, pavyzdžiui, Facebook'o įrašė išsako rašytoja Asta Jolanta Miškinytė, reaguodama į LRT radijo laidą „Pirmas sakinyš“, kurioje kalbinta literatūros kritikė Neringa Butnoriūtė: „Klausydami pagalvojau, o kodėl taip norisi rašyti, kas nepatiko? Gal būtų paprasčiau rašyti apie tai, kas patiko, ir apie knygas, kurios patiko? Gal skaitytoji būtų svarbiau skaityti kritikų rekomendacijas nei kalbas apie tai, kad lietuvių proza – tai nieko gero...?“ (Asta Jolantos Miškinytės viešas Facebook įrašas, 2023 03 26).

10 Šiandien konfliktai dažniausiai vyksta socialiniuose tinkluose, bet pasitaiko ir realaus susidūrimo atvejų. Pvz., britų dienraštis *The Guardian* aprašė atvejį, kaip vokiečių baleto trupės vadovas apmėtė kritiškos recenzijos autorių šuns ekskrementais ir po to buvo atleistas iš darbo (*The Guardian* 2023).

akademinei karjerai nelabai naudinga literatūros kritikos veikla (nebent tam yra instituciškai įpareigotas)¹¹, o kultūrinei ar kitai žiniasklaidai rašančių kritikų institucinė tapatybė nėra apibrėžta ir pačios kritikos institucinė riba yra porėta ir darosi vis labiau pralaidi. Lietuvoje tradiciškai manoma, kad šiai veiklai užsiimti reikalingas filologinis ar bent humanitaro išsilavinimas, tačiau joks diplomats savaime nesuteikia literatūros kritiko statuso. Skirtingai nuo mokslininko, literatūros kritiko darbas su retomis išimtimis nėra nuolatinis, palyginti mažai mokamas (ir taip yra ne tik Lietuvoje), nors laiko sąnaudos parašyti profesionaliai recenzijai ar knygų apžvalgai yra didelės: recenzuojamą knygą paprastai tenka skaityti bent porą kartų, apžvalgos, kontekstinio vaizdo susiformavimas, tendencijų identifikavimas reikalauja daug ekstensyvaus skaitymo.

Socialinių tinklų atsiradimas, juose susikūrę nauji komunikacijos būdai ir teikiamos galimybės išsakyti nuomonę apie perskaitytas knygas (ryškiausias pavyzdys yra socialinis tinklas *Instagram* kaip vadinamųjų bookstagramerių reiškinys), internetinės platformos, tokios kaip *Goodreads*, kuriose knygos vertinamos komentaruose ir reitinguojamos žvaigždučių kiekiu, į šiuos pokyčius aktyviai reaguojanti knygų leidybos rinkodara ir žiniasklaidoje įsitvirtinęs meritokratinis modelis tradicinės literatūros kritikos neapibėžtumą ir nestabilumą padidina. Tendencija knygų apžvalgas ar recenzijas naudoti rinkodarai ir taip skatinti pardavimą, Chong teigimu, yra iššūkis profesionalaus kritiko etikai, kurios esmė yra nešališkas (tai nereiškia, kad nesubjektyvus) vertinimas (Chong 2020: 4). Kitas iššūkis yra vadinamųjų paprastų skaitytojų ir neprofesionalių knygų apžvalgininkų spaudimas panaikinti vertinimo hierarchiją ir bandymai diskvalifikuoti literatūros kritiko ar kritikės kultūrinį autoritetą. Be to, socialiniai tinklai sukuria galimybę rašytojams stipriau kontroliuoti savo kūrinų recepciją, pvz., viešai reikšti nepasitenkinimą kritikų įvertinimu, reikalauti pasiaiškinti viešai ar privačiai (asmeninėmis žinutėmis) ir pan. Knygų skaitytojai, besiburiantys į kurio nors rašytojo ar knygos fanų bendruomenes, socialiniuose tinkluose ima kurti vadinamuosius fanonus kaip alternatyvą profesionalų

11 Jei, remdamiesi Bourdieu, literatūros kritika laikytume ir kūrinų reitingavimą, tai Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinio skyriaus darbuotojai tam yra įpareigoti MTEP programos, į kurią įtrauktas ir kūrybiškiausių knygų dvyliktuko sudarymas. Tiesa, pirmos programos versijos ekspertai šią veiklą įvertino kritiškai – kaip nemokslinę, žurnalistinę, ir dar kartą patvirtino, kad kvalifikuotam literatūrologui užsiimti literatūros kritiko veikla yra nenaudinga ir verta nebent priešinant biurokratizuotai naudoti sampratai ar ją tiesiog ignoruojant.

steigiamiems ir palaikomiems kanonams¹². Visi šie iššūkiai yra ir sukurti vadinamosios antrosios literatūrinės kultūros demokratizacijos bangos¹³, leidžiančios atsirasti naujoms literatūros kritikos formoms, bet ir keliančios įtampas, o kartais ir konfliktus tarp skirtingų kritikų grupių.

Literatūros kritikos rūšys, jų galimybės ir ribos

Minėtas institucinis literatūros kritikos neapibrėžtumas yra viena iš pagrindinių prielaidų rasti naujoms literatūros kritikos rūšims ar rašymo apie literatūrą būdams, kurių formavimąsi ir plitimą ypač skatina socialinių tinklų plėtra. Šiuolaikiniuose tyrimuose visi viešai paskelbti vertinantys tekstai apie knygas dažniausiai vadinami literatūros kritika, tik daroma skirtis tarp profesionalių ir neprofesionalių ar mėgėjiškų (*non profesional, lay literary critics*) vertinimų¹⁴. Tokio požiūrio laikausi ir šiame straipsnyje.

Lietuvoje funkcionuoja beveik visos literatūros kritikos rūšys, aprašomos šiuolaikiniuose tyrimuose, panašūs ir skirtingų kritikų grupių vertinimo konfliktai, tačiau dėl literatūros lauko mažumo, ryšių tankumo („visi visus pažįsta“) jie labiau akivaizdūs ir kartais tampa kone karikatūriška kovos dėl galios nuspręsti, kas yra vertinga, o kas ne, iliustracija.

Pirmoji literatūros kritikų (-ių) rūšis yra vadinamieji *akademikai* (-ės). Kaip minėjau, jie turi laisvę pasirinkti, ar peržengti akademinio lauko ribas ir užsiimti literatūros kritikos veikla, kuri ekspertų nėra laikoma mokslinė, ar dirbti tik akademinį darbą. Didėsnes mobilumo tarp dviejų laukų galimybės turi šiuolaikinės literatūros tyrėjai, jie netgi gali būti instituciškai įpareigoti reflektuoti dabartinės literatūros situaciją, kaip, pvz., Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Šiuolaikinės literatūros skyriaus darbuotojai, kasmet renkantis Kūrybiškiausių knygų dvyliktuką ir kūrybiškiausią knygą. Reitingavimas, kurio procesas paprastai

12 Jay'us Davidas Bolteris knygoje *Rašymo erdvė* klausia, ar kanonas nėra rašytinės kultūros reliktas, sunkiai pritaikomas interneto epochoje (Bolter 2001). Apie knygų fanų bendruomenes internetinėje erdvėje žr. Brownen 2020: 65–82.

13 Pirmąja laikomas populiaros kultūros proveržis XX a. 7–8-ame dešimtmečiais, antrąją išprovokavęs socialinių tinklų atsiradimas.

14 Esama ir abejonių, ar neprofesionalių viešus vertinimus galima laikyti literatūros kritika. Su tokia abejone buvo reaguota į panašios temos mano pranešimą mokslinėje konferencijoje „Trys laisvės dešimtmečiai: literatūra, kritika, skaitytojas“ (VU, 2020 lapkričio 19–20).

nėra išviešinamas, laikytinas literatūros kritikos veikla, kartais įgyjančia ir įprastas literatūros kritikos formas (pvz., straipsnis, apžvelgiantis metų knygų, kurio nors žanro tendencijas). Vis dėlto pastaruoju metu ir dėl vadinamosios mokslo sklaidos reikalavimų, ir dėl asmeninio pasirinkimo, išskylančio profesinės veiklos prasmės klausimo (kas skaito mūsų mokslinius straipsnius?) mokslininkai vis dažniau įžengia į literatūros kritikos sferą. Akademikų literatūros kritikos veikla nėra nuosekli, dažnai polemisis straipsnis atsiranda iš akademinų interesų. Pvz., Mindaugas Kvietkauskas, tyrinėjantis Lietuvos žydų literatūrą, parašė poleminių straipsnių apie Sigitą Parulskio romaną *Tamsa ir partneriai* (Kvietkauskas 2013), jam ne mažiau polemiškai atsakė Imelda Vedrickaitė 2012 m. knygų apžvalgoje (Vedrickaitė 2013); Živilė Nedzinskaitė drąsiai suabejojo istoriniu autentiškumu Kristinos Sabaliauskaitės romane *Petro imperatorė* (Nedzinskaitė 2009) ir kt. Tiesa, yra akademiniam laukui priklausančių kritikų, kurie knygų recenzijas rašo gana nuosekliai (pvz., Jūratė Sprindytė).

Vadinamųjų akademikų galimybiškumo (*affordance*) spektras, apimantis jų stiprybes ir silpnybes, būtų maždaug toks. Stiprybės: 1) priklausydami dviem laukams, akademiniam ir literatūros, jie mažiau linkę paisyti pastarojo ribojimų, pvz., linkę nerašyti recenzijų apie draugus, kolegas (rašytojai dažniausiai nebūna kolegos, nors tokių atvejų gali pasitaikyti), mažiau pasiduoda leidėjų spaudimui reklamą pateikti kaip vertinimą; 2) jų vertinimai analitiškiausi, argumentuoti minėtais struktūros ir santykio su tradicija kriterijais, įtraukiantys platesnį literatūros istorijos kontekstą. Silpnybės: 1) akademikai įpratę tirti giliai ir detalai, todėl, kaip literatūros kritikams, jiems kartais pritrūksta naujausių pasaulinės literatūros tendencijų išmanymo – jie tiesiog nespėja tiek perskaityti, kiek kitų „rūšių“ kritikai; 2) jiems ne visada pavyksta pakeisti stilistinę registrą ir rašant platesnei literatūros ar skaitytojų bendruomenei išvengti komunikaciją apsunkinančio teorinio žargono; 3) akademikai yra linkę veikti kaip elitinio kanono formuotojai, o tai yra ne tik stiprybė, bet ir silpnybė: į jų akiratį, bent jau Lietuvoje, menkai patenka populiarieji literatūra, mat, perfrazuojant Jūratę Sprindytę, yra impregnuoti gera literatūra (Sprindytė 2020), jie nenori gaišti laiko tokios literatūros skaitymui ar tuo labiau rašymui apie ją, be to, populiaros literatūros vertinimui reikia kitų kriterijų nei elitinei literatūrai. Šią nišą tik iš dalies užpildo kitos literatūros kritikos rūšys, taip pat ir kitos, ne rašytinės, medijos (pvz., detektyvams skirta LRT radijo laida „Nenušaunami siužetai“, kurios vedėjai Rasa Drazdauskienė ir Ernestas Parulskis klausytojams ne tik pristato

įvairiomis kalbomis leidžiamus detektyvus, aptaria šio žanro filmus ir serialus, bet ir nevengia jų vertinimo).

Kita profesionalių literatūros kritikų (-ių) rūšis yra *literatūros kritikai* (-ės) *per se*, aktyviai vertinantys knygas ir literatūrinius procesus visų pirma kultūrinėje spaudoje ir darantys tai daugiau ar mažiau reguliariai. Jie dažniausiai turi filologinį išsilavinimą, o kai kas ir mokslų daktaro laipsnį, tačiau prie jų galima priskirti ir studentus humanitarus, kuriems recenzijų rašymas, anot Giedrės Kazlauskaitės, „leidžia įtvirtinti specialiuosius kalbėjimo įgūdžius ir pasijusti kultūrinės komunikacijos dalimi – ypač jeigu retkarčiais kyla kokių nors švelnių batalijų“ (Kazlauskaitė 2009). Šios kritikų rūšies galimybiškumo spektras apimtų gerą dabartinio lietuvių literatūros proceso išmanymą, greitą reagavimą į jį recenzijomis ir knygų apžvalgomis, įsipareigojimą estetiniam vertinimui, neretai aštrų, provokatyvų, polemišką rašymą bei į pakankamai išsilavinusį skaitytoją, nebūtinai filologą, orientuotą stilistiką (stiprybės); menkesnį istorinio ir teorinio konteksto išmanymą, silpnesnę estetinio sprendimo teorinę argumentaciją ir didesnę subjektyvumą lyginant su akademikų analitiškumu (silpnybės)¹⁵. Be aktyvių kritikų, kurių pavardes paminėjau straipsnio pradžioje, į šią kategoriją patektų ir slapyvardžiais pasirašantys autoriai (pvz., Antanas Sheshi ar anksčiau rašęs/ę Caspar&Polllux).

Literatūros kritikas šioje rūšių klasifikacijoje yra ne konkretus asmuo, o vienas iš kultūrinių vaidmenų. Vienas asmuo jų gali atlikti keletą, pvz., akademikas gali būti ir rašytojas, literatūros kritikas ir pan. Atskirai reiktų tyrinėti, kaip viena kuri veikla ar vaidmuo veikia kito/s raišką ir formuoja veikimo galimybes. Šiuo požiūriu bene įdomiausia yra *rašytojo-literatūros kritiko* rūšis, implikuojanti vaidmenų persiklojimą. Jis ryškiausias buvo pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį, kai, gana radikaliai keičiantis literatūros kritikos vaidmeniui, Sigitas Parulskis, Aidas Marčėnas, Sigitas Geda, Liudvikas Jakimavičius ir kiti protestavo prieš iš sovietmečio pavadėtą recenzijos žanro akademiškumą ar anemiškumą, o kaip atsvarą pasiūlė eseistinį rašymą apie literatūrą, kur „į pirmą planą iškilo rašančio asmuo: jo skonis – vertinant, stilius – rašant; nesivarginant analizuoti bei argumentuoti“ (Baliutyte 2002: 146). Baliutytės apibūdinimas išskleidžia dalį šios rūšies galimybiškumo spektro, kur stiprybių poliūs bene labiausiai susipynęs su silpnybių: provokatyvus, subjektyvus rašymas atgaivina literatūros kritikos komunikacines galimybes, patraukia skaitytojo dėmesį, tačiau tuo pat metu gali pamesti iš aki-

15 Bandant daryti šį galimybiškumo apibendrinimą, tenka neįtraukti vadinamosios studentiškos kritikos, kurioje ryškus mokymosi rašyti, akademinių pratybų pėdsakas.

račio aptariamą knygą ar reiškini, net transformuotis į kitą žanrą, pavyzdžiui, esė ar novelę (kaip tokio rašymo pavyzdį Baliutytė pateikia 1998 m. Parulskio recenziją „Kelias su taisyklėmis“ apie Tomo Arūno Rudoko poezijos rinkinį *Naktis be taisyklių*; Baliutytė 2002: 146). Šiame vaidmenyje slypi ir kitas polinkis, kyląs iš subjektyvumo: savų, savo kartos rašytojų, artimų stilistiškai, tematiškai ar pagal laikyseną literatūros lauke palaikymas ir, atvirkščiai, svetimųjų kritika. Visa tai sukuria sukimosi uždarame rate efektą, o komunikacinės pastangos, slypėjusios impulse priešintis tradicinei kritikai, virsta savo priešybe – skaitytojui nebeįdomiu draugų ratelio pokalbiu. Kritikai-rašytojai (nors ne tik jie) kaip susidvejinę veikėjai reiškiasi ir kitu būdu: kartais bando kontroliuoti savo kritinę recepciją ir tapti juos kritikuojančių kritikų kritikais, pamiršdami, kad recenzija nėra autorių į tiesioginį dialogą įtraukianti diskurso forma (Chong 2020: 80)¹⁶.

Chong teigimu, rašytojų rašymas apie rašytojus pats savaime numato riziką nukrypti nuo recenzuojamo objekto (Chong 2020: 79), tačiau rašytojų–kritikų (-ių) rašymo pokyčiai šiandieninėje Lietuvoje rodo, kad įmanoma ši polinkį suvaldyti gana aiškiai atskiriant vaidmenis. Ryškiausias tokio atskyrimo pavyzdys yra Virginija Cibauskė, šia pavarde publikuojanti literatūros kritiką, o grožinės literatūros tekstus pasirašanti Kulvinskaitės pavarde. Tai formalus atskyrimas, tarsi patvirtinantis, kad skirtingi vaidmenys bus atliekami pagal skirtingas taisykles. Cibauskės recenzijos yra gana tipiškas kritikos *per se* pavyzdys: rašoma reikliai apie įvairius autorius, nevengiama gana radikalių vertinamųjų išvadų „prieš plauką“ (pvz., kritiška Rimvydo Stankevičiaus knygos *Ryšys su vadaviute* recenzija, kurioje atvirai suabejojama poeto kūrybos modernumu; Cibauskė 2013), neslepiant subjektyvios pozicijos, bet ir ieškant literatūrinių (formos, konteksto, sociokultūrinių) argumentų. Panašią poziciją užima ir Giedrė Kazlauskaitė, nors ji formaliai ir neatskiria vaidmenų (poetė, literatūros kritikė, kultūros kritikė, kultūros leidinio redaktorė). Beje, abi literatūros kritikės gana aiškiai reflektuoja rašytojo vaidmens pokyčius ir priklauso kartai, kuriai romantinio genijaus kultas, pateisinantis ir kritiką „be taisyklių“, nėra patrauklus (Kazlauskaitė 2023); nevengdamos subjektyvių vertinimų, jos savo skonio sprendimus, kaip minėjau, vis dėlto bando pagrįsti ir nemėgina recenzijos transformuoti į kažkokį tarpinį

16 Witoldas Gombrowiczius *Testamente* taikliai apibūdina rašytojo reakciją į nepagrįsta atrodžiusią kritiką: „...kažkokie mokytojai, kažkokie žurnalistai, kažkokie išminčiai ir ,vertybių saugotojai“, kuriems mokama už eilutę, – užmėtė mane savo skubotomis, paviršutiniškomis, romiomis ir kvailomis nuomonėmis. Buvau objektas, gintis negalėjau“. (Gombrowicz 2020: 26).

žanrą. Kaip rodo šie pavyzdžiai, gebėjimas suvaldyti Chong minėtą riziką „pamesti“ recenzijos objektą liudija ir ryškius rašytojo savivokos pokyčius.

Literatūros ekspertais vadinu platesnėje žiniasklaidoje ar kultūros renginiuose apie literatūrą rašančius/kalbančius kritikus(-es), kurių pagrindinis tikslas – supažindinti skaitytojus su literatūros naujienomis, pristatyti naujas knygas. Ši vaidmenį gali atlikti visų anksčiau minėtų rūšių atstovai, įskaitant akademikus, taip pat kultūros žurnalistai, o skėtinį pavadinimą – ekspertai – dažniausiai suteikia pati žiniasklaida. Pagrindinės jų pozicijos sąlygojamos galimybės (stiprybės) būtų šios: komunikacinis prisitaikymas prie potencialių skaitytojų auditorijos, rašymas ir kalbėjimas vadinamiesiems paprastiems skaitytojams suprantama kalba, jų orientavimas, ką skaityti; platus šiuolaikinės literatūros, taip pat ir pasaulinės, konteksto išmanymas (šie kritikai žiniasklaidoje dažnai pristato užsienio rašytojų vertimus į lietuvių kalbą). Analitiškas kritinis vertinimas nėra šios kritikos tikslas – tai prieštarautų vadinamojo eksperto, kaip tarpininko, statusui (tai nereiškia, kad analizės ar vertinimo visai nepasitaiko, tačiau, kad pasiektų tikslinę auditoriją, analizę tenka „išversti“ į kitą diskurso tipą, ne visada be nuostolių). Tačiau ši tarpinė pozicija numato ir pavojus ar silpnybes galimybiškumo spektre, susijusius ir su greitu darbo tempu: pasikartojimus apibūdinant knygas, stilistines klišes, pavojų tapti leidyklų reklamos agentais, tiesioginiais ar netiesioginiais¹⁷.

Neprofesionalūs literatūros kritikai, arba kritikai-skaitytojai, atsirado ne dabar, tačiau jų veikla anksčiau buvo tik iš dalies vieša ar iš dalies privati. Štai sovietmečiu pagrindinė tokios kritikos forma buvo skaitytojų laišakai rašytojams, leidykloms ar kultūrinių leidinių redakcijoms, kartais vadinamieji vieši laišakai. Tik nedidelė dalis laiškų, neretai suabejojančių profesionalių kritikų nuomone, buvo paskelbiama (Jakonytė 2013) ir sukeldavo profesionalų ir skaitytojų polemiką. Tokie laišakai taip pat buvo panaudojami ir kaip netiesioginė priemonė rašytojams ideologiškai auklėti¹⁸. Atsiradus internetui ir ypač socialiniams tink-

17 Tokiais ekspertais kritikai akademikai ar kritikai *per se* tampa dalyvaudami knygų pristatymuose. Atskirai būtų galima tyrinėti, kaip, keičiantis vaidmeniui, vyksta galimybiškumų „perjungimas“, pvz., atsisakant pristatyti knygą, apie kurią tektų pasisakyti perdėm kritiškai, ieškant būdų, kaip sušvelninti galimą kritišką vertinimą ir pan.

18 Vieną žinomiausių polemikų sukėlė Sigitos Gedos eilėraščių rinkinys *Pėdos*, „paprastų“ skaitytojų kaltintas gyvenimiškos logikos nepaisymu. Apie šią polemiką žr. Kmita 2009: 90–101. Tai, kad dalis skaitytojų laiškų buvo panaudojama prieš rašytojus kaip „liaudies balsas“, nereiškia, kad jų rašymas visada buvo organizuotas „iš viršaus“ (nors tokių atvejų būdavo,

lams, atsirado ir galimybė išviešinti privataus skaitymo įspūdžius. Kurį laiką bene pagrindinė tokių skaitytojų reiškimosi vieta buvo asmeniniai tinklaraščiai (ši forma egzistuoja iki šiol), taip pat internetiniai komentarai, lydintys grožinės literatūros publikacijas, vėliau – knygų apžvalgoms, asmeniniams vertinimams naudojami socialiniai tinklai (visų pirma *Instagram*) ar į išplėstinį komentavimą orientuotos platformos, tokios kaip *Goodreads*. Čia apie knygas rašančių kritikų galimybiškumą formuoja ne tik išsilavinimas, apsiskaitymas, retoriniai įgūdžiai ir pan., bet ir pati medija, imituojanti tiesioginę komunikaciją, tarsi kviečianti dalytis skaitymo emocijomis dažniausiai be „vartų saugotojams“ būdingo kritinio sprendimo (Steiner 2010: 483). Tai ypač akivaizdu tais atvejais, kai tas pats asmuo reiškiasi ir kaip profesionalus literatūros kritikas, ir, pvz., *Goodreads* komentatorius. Štai Greta Štikelytė, parašiusi išsamią recenziją apie Mariaus Ivaškevičiaus romaną *Tomas Mūras* (Štikelytė 2022a), *Goodreads* platformoje tą patį romaną apibūdina visai kita retorika („Jeigu įdomu, kaip kvazi-senas diedas kankinasi dėl kūrybos ir kad nebegauna gerai papist, galit skaityt. O šiaip klasikinis kasdienių detalių kratynys ir kokie 20 psl. tikrai geros rašliavos“; Štikelytė 2022). Neprofesionalių literatūros kritikų apžvalgos ir vertinimai, šios kritikos rūšies socialinis ir kultūrinis poveikis reikalautų atskiro tyrimo, straipsnio apimtis neleidžia pateikti ir išsamesnės šių vertinimų raiškos ar vertintojų socialinės analizės. Norėčiau atkreipti dėmesį tik į kelis svarbius aspektus. Pirma, vadinaujami neprofesionalūs kritikai nėra homogeniška grupė. Internetinėse platformose apie knygas rašo labai skirtingi skaitytojai: filologijos studijų absolventai, humanitarinį išsilavinimą turinys skaitytojai ar apskritai išprusę skaitytojai mėgėjai, kurių rašymas apie perskaitytas knygas gali apimti kritinį argumentuotą sprendimą ar analizės elementus, ir „paprasti“ skaitytojai, knygas vertinantys tik emocinio poveikio matu. Antra, rašymo pobūdis skiriasi priklausomai nuo platformos: pvz., *Goodreads* skirta vertinimui ir reitingavimui (žvaigždutėmis), pasitaiko ir argumentacijos ar mini recenzijų, čia apskritai gana aktyviai veikia profesionalūs literatūros kritikai ir rašytojai¹⁹. Trečia, rašymo apie knygas būdas platformoje keičiasi. Pavyzdžiui, *Bookstagramo* bendruomenė Instagrame

ypač ankstyvuoju sovietmečiu). Laiškai greičiau liudijo apie perimtą oficialią literatūros kaip suprantamos „liaudžiai“ doktriną.

19 Facebook'e taip pat pasitaiko pasidalijimo knygų skaitymo įspūdžiais, kurie kartais atlieka ir asmeninio tinklaraščio funkciją (pvz., „Fotelis ir knyga“), tačiau knygų apžvalgomis, vertinimais čia dažniau dalijamasi perpublikuojant juos iš kitų platformų ar interneto puslapių.

susiformavo iš poreikio dalytis asmeniniais skaitymo įspūdžiais ir noro paskatinti skaityti kitus (Darma and al. 2020: 34), tačiau netrukus tapo tiesiog knygų reklamos vieta, aktyviai išnaudojama leidyklų, taip pat ir Lietuvoje.

Verta paminėti ir dar vieną „literatūros kritikų“ rūšį, atsirandančią tuomet, kai profesionalūs kritikai ir kritikai mėgėjai, taip pat ir skaitytojai, radikaliai nesutaria dėl kokios nors knygos ar literatūros reiškinių. Tai politikai, žurnalistai, vadinamieji influenceriai ir pan., kuriuos sąlygiškai galima vadinti *kritikais-viešaisiais asmenimis* ir kurie, naudodamiesi savo politine ir visuomenine galia, vertina ne tik knygą, bet ir profesionalius literatūros kritikus. Ryškiausias tokios „kritikos“ ir kritikų kritikos pavyzdys yra pasipiktinimas „neteisingu“ Kristinos Sabaliauskaitės romano *Petro imperatorė* vertinimu, pastarojo pirmos dalies neįtraukus į 2019 m. Metų knygos prozos kategorijos penketuką.

Toks momentinis naujos „kritikų“ rūšies pasirodymas, aktyvus neprofesionalių kritikų įsitraukimas į knygų rinkodarą (kai kurie *bookstagrameriai* pažymi, kad įrašas sukurtas leidyklų užsakymu, nors pabrėžia, kad renkasi reklamuoti tik tas knygas, kurios jiems iš tikro patiko, Tilvikaitė 2022), konfliktai socialiniuose tinkluose rodo, kad literatūros lauke (ne tik Lietuvos, bet ir pasaulyje) vyksta svarbūs pokyčiai, reikalaujantys iš lauko veikėjų, visų pirma profesionalių kritikų, permąstyti savo veikimo strategijas.

Vietoje išvadų, arba kova be taisyklių

„Visi kritikai skelbia ne tik nuomonę apie kūrinį, bet ir savo teisę kalbėti apie jį ir vertinti. Trumpai tariant, jie kovoja dėl galimybės monopoliškai valdyti diskursą, įteisinantį meno kūrinį, taigi gamina kūrinio vertę“, – apibendrinio Pierre’as Bourdieu dar interneto epochos pradžioje (Bourdieu 2001: 281)²⁰. Šiandien ši kova vyksta ne tik tarp profesionalių literatūros kritikų, kurie formuoja kanoną. Neprofesionalūs literatūros kritikai, arba fanono kūrėjai, neretai tiesiogiai kovoja su kanono formuotojais (arba atvirksčiai, vertinimas priklauso nuo požiūrio taško), o pagrindine kovos vieta vis dažniau tampa socialiniai tinklai²¹. Atsiradus naujoms neprofesionalios kritikos rūšims, kova dėl teisės būti

20 Bourdieu straipsnis „The Field of Cultural Production“ pirmą kartą publikuotas 1993 m.

21 Dėl to tyrinėtojai kyla sunkumų, mat diskusijas kėlusį įrašą galima koreguoti, ištrinti.

pagrindiniu literatūros vertę kuriančiu veikėju tik sustiprėjo, tapo tiesmuka bei įgijo naujų aspektų. Šiandien ji vyksta ir dėl rašymo apie literatūrą būdų bei, kalbant tautologiškai, dėl paties kritinio vertinimo vertės, dėl to, kokį vaidmenį atlieka profesionali kritinė analizė, nebūtinai sutampanti su neprofesionalių kritikų nuomone ar emociniu vertinimu. Profesionalūs kritikai dažnai kaltinami, kad jie kalba iš institucinės galios pozicijų, žemina neprofesionalius kritikus ar net tyčiojasi iš jų, pavyzdžiui, *bookstagramerių*, greičiausiai keršydami už nuviliotus skaitytojus, tačiau patys bando primesti profesionalams tam tikras taisykles (kad nekritikuotų neprofesionalų, nes šie nepretenduoja užimti kano formuotojų vietas, o tik dalijasi nuomonėmis), kad nevertina skaitytojų mėgstamų knygų ir pan. Kartais net viešai kreipiasi į profesionalų vadovus, kad šie sutramdytų savo pavaldinius, socialiniuose tinkluose nekorektiškai kritikuojančius *bookstagramerius* (to irgi pasitaiko; Tilvikaitė 2002). Nėra aiškių teisinių nuostatų, ar leidyklos reklaminiiais tikslais gali naudotis, pvz., viešais socialinių tinklų ar knygų aptarimo platformų įrašais be autoriaus sutikimo. Kaip į šią kovą įsitrauks besirandantis naujas veikėjas – dirbtinis intelektas? Užklausus Chat GPT, ar dirbtinis intelektas gali pakeisti literatūros kritikus, šis atsakė, kad dalį jiems tenkančių darbų tikrai gali nuveikti, tačiau suteikė ir vilties: „[...] reikia paminėti, kad literatūros kritika daugiausia yra subjektyvi veikla, grindžiama žmogiška interpretacija, kūrinio kontekstu ir autoriaus siekiais. Kai kurie literatūros elementai, tokie kaip kūrybinis originalumas, įtaiga, emocinis ryšys ir meninės išraiškos subtilybės, gali būti sunkiai matuojami arba visiškai suprantami tik žmonėms. Todėl, nors DI gali padėti atlikti tam tikras literatūros kritikos užduotis, žmonių atliekama interpretacija ir subjektyvus požiūris vis dar išlieka svarbus“.

Šiomis aplinkybėmis profesionalūs literatūros kritikai ar kritikės gali atkakliai laikytis nuomonės, kad gera literatūra nėra demokratiška ir ją reikia mokyti suprasti (šioje vietoje jau prasidėtų diskusija, kaip literatūros mokoma mokykloje), o estetinės vertės sprendimas ir skaitytojo nuomonė, palydėta rekomendacijos skaityti, nėra tas pats (Heinich 2017: 53) Jie ar jos gali veltis į diskusijas su vadinamaisiais neprofesionaliais kritikais, neturėdami jokios garantijos, kad argumentuota diskusija nebus laikoma kalbėjimu iš kultūrinės galios pozicijų. Laikysenų sąrašą ir analizę būtų galima tęsti. Aš pati priklausyčiau prie tų, kurie mano, kad profesionalus literatūros kritikas ar kritikė turėtų palaikyti ir praktikuoti estetinį kūrinio vertinimą ir drauge reflektuoti šio vertinimo sąlygas.

Anot Ritos Felski, dabar, kai „nebeveikia tam tikri normatyviniai argumentai, didžiulę reikšmę įgyja kritiko laikysena – ironiška, refleksyvi, išranki, įžvalgi, besipriešinanti nepajudinamoms tiesoms ir klaidinantiems dualizmams“ (Felski 2015: 24).

LITERATŪRA

- Baliutyte Elena 2002. *Laiko įkaitė ir partnerė: Lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Bolter Jay David 2001. *Writing Space: Computers, Hypertext, and the Remediation of Print*. 2nd edition, New York: Routledge.
- Bourdieu Pierre 2011. „Kultūros produkcijos laukas“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos. Chrestomatija aukštųjų mokyklų studentams*, 1 dalis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 274–327.
- Brownen Thomas 2020. *Literature and Social Media*, London and New York: Routledge.
- Chong Phillipa K. 2020. *Inside the Critic's Circle*, New Jersey: Princeton University Press.
- Cibarauskė Virginija 2013. „Nei gyvas, nei miręs, nei čia anei ten: XXI amžiaus herojus“, prieiga internete: <https://literaturairmenas.lt/literatura/virginija-cibarauske-nei-gyvas-nei-mir-s-nei-cia-anei-ten-xxi-amziaus-herojus> [žiūrėta 2023 05 08]
- During Simon 2012. *Against Democracy: Literary Experience in the Era of Emancipations*, New York: Fordham University Press.
- Felski Rita 2015. *The Limits of Critique*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Gailiūtė Gabrielė 2012. „Literatūros kritika šiuolaikinėje Lietuvoje: institucijos refleksija“, *Naujas židinys-Aidai*, 7, 448–457, prieiga internete: <https://lmka.lt/literaturos-kritika-siuolaikineje-lietuvoje-institucijos-refleksija/> [žiūrėta 2023 03 01]
- Gailiūtė Gabrielė 2016. *Skonio politika nepriklausomoje Lietuvoje: literatūros tekstų kritika ir leidyba*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:19693235/> [žiūrėta 2023 02 15]
- Gombrowicz Witold 2020. *Testamentas*, Vilnius: Odilė. Iš lenkų kalbos vertė Irena Aleksaitė.
- Goodreads: Tomas Mūras, prieiga internete: https://www.goodreads.com/book/show/59815957-tomas-m-ras?ac=1&from_search=true&qid=6tV8UEwOHT&rank=1 [žiūrėta 2023 05 13]
- Heinich Natalie 2017. *Des valeurs. Une approche sociologique*. Paris: Gallimard.
- Jakonytė Loretą 2005. *Rašytojo socialumas: Lietuvių rašytojų savivoka XX a. 10-ajame dešimtmetyje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Jakonytė Loretą 2013. „Sovietmečio skaitytojai: ‚eilinio‘ poreikiai XX a. 8-ajame dešimtmetyje“, *Metai*, 7, 92–99.
- Jonkus Dalius 2015. „Vertybių ir vertinimo problema Heideggerio filosofijoje“, *Problemos*, 91, 87–98.
- Kazlauskaitė Giedrė 2009. „Akademine legenda apie kritikos krizę“, prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2009-08-07-giedre-kazlauskaite-akademine-legenda-apie-literaturos-kritikos-krize/> [žiūrėta 2023 02 27]

- Kazlauskaitė Giedrė 2023. „Didžiosios ribinės asmenybės“, prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1871486/giedre-kazlauskaite-didziosios-ribines-asmenybes> [žiūrėta 2023 05 05]
- Kmita Rimantas 2009. *Ištrūkimas iš fabriko. Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kvietkauskas Mindaugas 2013. „Sąžinės balsas ar holokausto industrija?“, prieiga internete: <https://literaturairmenas.lt/literatura/mindaugas-kvietkauskas-sazines-balsas-ar-holokausto-industrija> [žiūrėta 2023 01 15]
- Levine Caroline 2015. *Forms*, New Jersey: Princeton University Press.
- McDonald Rónón 2007. *The Death of the Critic*, New York: Continuum.
- Nedzinskaitė Živilė 2019. „Ar norėtumėt pasimatuot imperatorės suknią?“, *Naujasis židinys-Aidai*, 2019 Nr. 8, prieiga internete: <https://nzidynys.lt/zivile-nedzinskaite-ar-noretumet-pasimatuoti-imperatores-suknia-nz-a-nr-8/> [žiūrėta 2023 03 20]
- Sprindytė Jūratė 2022. „Esu impregnuota gera literatūra“. Literatūrologė Jūratė Sprindytė kalbina Donata Mitaitė, prieiga internete: <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=19234> [žiūrėta 2023 02 03]
- Steiner George 1998. *Tikrosios esatys*, Vilnius: Aidai, iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys.
- Steiner Ann 2010. “Personal Readings and Public Texts: Book Blogs and Online Writing about Literature”, *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 2, 471–491.
- Štikelytė Greta 2022. „Maži ir dideli Mariaus Ivaškevičiaus konfliktai“, prieiga internete: <https://literaturairmenas.lt/literatura/greta-stikelyte-mazi-ir-dideli-mariaus-ivaskeviciaus-konfliktai> [žiūrėta 2023 05 10]
- Štikelytė Greta 2022a. *Goodreads* atsiliepiamas, prieiga internete: https://www.goodreads.com/book/show/59815957-tomas-m-ras?ref=nav_sb_ss_1_10 [žiūrėta 2023 05 -3]
- Tilvikaitė Patricija 2022. „Apie knygas nuomone gali dalintis ne visi?“, prieiga internete: <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/literatura/patricija-tilvikaite-apie-knygas-nuomone-dalintis-gali-ne-visi-286-1980156> [žiūrėta 2023 06 01]
- The Guardian 2023. „German ballet director ‘smear dog faeces on critic’s face’ after bad review“, prieiga internete: https://www.theguardian.com/world/2023/feb/13/german-ballet-director-smear-poo-face-of-critic-who-wrote-negative-review-hanover-state-opera?utm_source=dvr.it&utm_medium=facebook&fbclid=IwAR0Iz5UWXJB1a6KXh7jMjVRBWYk51ltaYBOHQ7fmHpjOR7koutoLsG8miKA [žiūrėta 2023 03 05]
- Valienė Eugenija 2016. *Grožinės literatūros recenzija Lietuvoje XXI amžiuje: komunikacinis aspektas*. Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, prieiga internete: <https://gs.elaba.lt/object/elaba:17183114/> [žiūrėta 2023 03 01]
- Vedrickaitė Imelda 2013. „Bendruomenės saitai ir jų erozija 2012–ųjų knygoje“, prieiga internete: <https://literaturairmenas.lt/literatura/imelda-vedrickaite-bendruomenes-saitai-ir-j-erozija-2012-j-knygoje> [žiūrėta 2023 01 15]

Gauta 2023 05 23

Priimta 2023 06 14